

DUBRAVKA IVŠIĆ MAJIĆ i PERINA VUKŠA NAHOD

Paradajzi i pomidori – od rajске do zlatne jabuke

Rajčica je u Europu stigla u 16. stoljeću iz srednje i južne Amerike i premda se isprva uzgajala kao ukrasna biljka, vrlo je brzo postala omiljeno jelo u mnogim kuhinjama. U velikim se europskim jezicima riječ za tu biljku i njezin plod proširila iz jezika njezinih uzgajivača: španjolski i francuski *tomate*, njemački *Tomate* i engleski *tomato* potječu iz južnoameričkoga indijanskog jezika nahuatl, u kojemu se rajčica zove *tomatl*.

Riječ *rajčica* postoji samo u standardnome hrvatskom jeziku, zabilježena je od 19. stoljeća, dok joj u hrvatskim dijalektima nema ni traga ni glasa. Imenica *rajčica* izvedena je od riječi *raj* i prevedenica je prema njemačkome regionalnom *Paradiesapfel* (doslovno ‘rajska jabuka’), odnosno prema austrijsko-bavarskome *Paradeis(er)*. Njemačka riječ *Paradies* (starije *Paradeis*) izvorno znači ‘raj’ i posuđena je preko latinskoga *paradisus* iz grčkoga *παράδεισος* [*parádeisos*] ‘zatvoreni vrt; raj’. Nazivanje ukusnoga crvenog ploda rajskom jabukom potječe iz biblijske priče o Adamu i Evi i rajskome vrtu. Zabranjeni plod koji je Eva dala Adamu u europskome se slikarstvu prikazivao kao crvena jabuka, te je zbog sličnosti naziv poslije prenesen na rajčice. Austrijsko-bavarski *Paradeis* izvor je najčešće zabilježenoga naziva za rajčicu u hrvatskim govorima – *paradajz*. Ta se riječ nalazi u svim kajkavskim govorima, često u liku *paradajz*, s kajkavcima dragim obezvučenim završnim suglasnikom. Tako je uobičajeno u Međimurju, Podravini, Hrvatskome zagorju te u Gorskome kotaru. Umanjenica *paradajzlin* također se pojavljuje, no znatno rjeđe, primjerice u Hlebinama, Virju, Đurđevcu, Pitomači i Podravske Sesvetama. I u štokavskim se govorima čuje *paradajz*, kako je zabilježeno primjerice u govoru Grubišnoga Polja, Topuskoga, Vojnića, Ličkoga Osika, Lovinca, a danas uglavnom i diljem Slavonije, Baranje i Srijema.

U Batini za rajčicu govore i *paradič*, što je mađarski odraz latinske riječi *paradisus* (usp. mađ. *paradicsom* ‘raj’ i ‘rajčica’). Rijetko se pojavljuje i naziv *paradajzija* (npr. u Podravskoj Moslavini, Podravske Podgajcima i Orahovici).

U Bebrini, Svilaju, Babinoj Gredi, Štitaru i Gunji za rajčicu kažu i *jabučica*, što je, dakako, umanjenica od naslijeđene riječi *jabuka*. Osim toga hrvatskog naziva o sličnosti rajčice i jabuke govori i već spomenuti njemački *Paradiesapfel* (*Apfel* ‘jabuka’) te talijanski *pomodoro*.

obalu. U čakavskim govorima u Istri uobičajen je srednji rod: *pomodoro* (Vabriga, Sveti Martin), *pomide^uoro* (Rovinjsko Selo). U Medulinu, Omišlju, Kolanu, Kukljici, Ražancu, Lovreću, Omišu, Hvaru, Sumartinu i Zaostrogu zabilježene su inačice u muškome rodu (*pomedor, pomidor, pamidor*), prema izvornome talijanskom, dok je u Sinju, Perkoviću, Račišću, Vidu, Brijesti, Babinome Polju i Cavtatu uobičajen ženski rod (*pomidora, pomadora*), možda prema domaćim riječima *rajčica* ili *jabuka*. Splicani i Kaštelani uglavnom jednostavno kažu pokraćeno *poma*. Iako u govorima Neretvanske krajine prevladava naziv *pomidora*, ondje se može čuti i *kavada*, što je riječ nejasna podrijetla.

Izrazito su rijetki nazivi *kumador* i *kumidor*, karakteristični za govore Studene i Grobnika, a nastali su vjerojatno ukrštanjem naziva *pomador, pomidor* s nazivom drugoga omiljenog ljetnog ploda – *kumar* ‘krastavac’.

Talijanska riječ *pomodoro* složenica je od *pomo* ‘jabuka’ i *oro* ‘zlatno’, doslovno ‘jabuka od zlata, zlatna jabuka’. U talijanskome postoji i inačica *pomodoro*, u kojoj je prvi dio množina imenice *pomo* (*pomi d'oro* ‘zlatne jabuke’). Premda su danas najčešće crvene boje, moguće je da su prve rajčice koje su prenesene u Europu bile zlatnožute. Na to upućuje najstariji europski zapis o rajčici iz 1544., u kojemu je talijanski travar P. A. Matthioli opisuje kao vrstu jabuke koja je zlatne boje kad je zrela. To je, dakle, izvor i talijanskoga naziva koji znači ‘zlatna jabuka’.

Talijanska je riječ *pomodoro* posuđena u čakavske govore, uz varijacije u rodu i vokalizmu, te u štokavske govore uz